

УДК 811.111'42

ГРАФІЧНІ СПОСОБИ МАРКУВАННЯ ІРОНІЇ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ)

Волощук І.І.

У статті досліджуються особливості вираження іронії за допомогою графічного маркування у художньому тексті та обґрунтовується використання графічних засобів поруч із лексичними у формуванні стилістичного прийому іронії.

Ключові слова: іронія, лапки, курсив, капіталізація.

В статье исследуются особенности выражения иронии с помощью графического маркирования в художественном тексте и обосновывается использование графических средств наряду с лексическими для формирования стилистического приема иронии.

Ключевые слова: ирония, кавычки, курсив, капитализация.

The article focuses on the graphically marked elements in a literary text, which are used to express or intensify irony. Graphical indicators are proved to take part in formation of irony together with lexical means.

Key words: irony, inverted commas, italics, capital letter.

Досліджуючи способи вираження іронії на матеріалі англomовної художньої прози, було помічено, що у деяких випадках іронічні висловлювання мають певну специфіку графічного оформлення у тексті, які виділяють їх серед інших емоційно-оцінних висловлювань. Особливості графічних знаків вивчаються у різних студіях [1– 3; 5; 6]. Проте досі це питання стосовно іронії у науковій літературі детально не розглядалося, що ми і ставимо за мету нашої статті.

У мові графіка є засобом закріплення і передачі інформації. Ненормативне використання графічних засобів у художньому тексті завжди привертає увагу читача до слова, словосполучення або частини тексту. Взаємодіючи з лексичним значенням, графіка виділеної одиниці приводить до актуалізації потенційних можливостей, закладених у значенні слова [6]; це виявляється в семантичному ускладненні тієї чи іншої одиниці й утворенні нових контекстуальних смислів, у тому числі часто іронічних.

У художньому тексті графічні засоби можуть значним чином впливати на сприйняття адресатом писемного мовлення. Використання в тексті графічних засобів прагматично обумовлене і спрямоване на досягнення найбільшого комунікативного впливу на адресата, тобто на читача. Будь-яке включення графічних засобів у художнє мовлення є поліфункціональним: такі прагматичні функції, як привернення уваги адресата чи виділення комунікативно значущих елементів

висловлювання, тісно переплітаються з функцією компресії інформації і функцією створення емоційно-оцінних, естетичних і функціонально-стилістичних конотацій. Взаємодіючи з вербальними засобами, графіка виконує у тексті ще й різноманітні стилістичні функції.

Графічні засоби можуть передавати функціонально-стилістичну інформацію, вони здатні сигналізувати про емоційний стан мовця, тобто служити для вираження його емоційного збудження, невпевненості, подиву, сумніву, невдоволення, іронії тощо. Вони розкривають ставлення автора до написаного і є засобом вираження оцінки, а також слугують маркером імплікації і підтексту. Збільшуючи смислове наповнення й експресивність тексту, графічні стилістичні засоби водночас активізують увагу читача, захищають повідомлення від перешкод і забезпечують цілеспрямованість сприйняття. Смысл графічно виділених лексичних одиниць реалізується за допомогою контексту, елементом якого виступає саме графічне маркування.

Досить часто з метою конкретизації іронічного інтонаційного малюнка на письмі за допомогою графічного маркування здійснюється реалізація іронічного смислу. Найчастіше для вираження іронії у художньому тексті використовуються такі графічні засоби, як лапки, курсив та велика літера [3].

Використання *лапок* носить яскраво виражений прагматичний характер, адже таким чином виявляється ставлення мовця до повідомлення і свідчить про його намір вказати адресату на особливості

повідомлення, взятого в лапки. Мовець має змогу певним чином контролювати зміст, намагаючись досягти потрібного йому сприйняття, розуміння і, захищаючи повідомлення від хибного тлумачення адресатом його смислу, звертає увагу читача на додаткові значення, котрі часто виражають іронічне ставлення до повідомлення чи особи. Суто графічний характер лапок особливо яскраво виявляється у випадках, коли вони передають ті чи інші особливості висловлювання, які не отримують вираження чи не досить чітко виражаються в усному мовленні. Лексичні одиниці, взяті в лапки, у певному сенсі знаходяться під контролем мовця, який, намагаючись досягти того, щоб його правильно зрозуміли, захищає себе від “перешкод” правильної інтерпретації, від неправильного тлумачення адресатом смислу повідомлення, підкреслює наявність яких-небудь супутніх значень.

Як правило, актуальний смисл графічно маркованої одиниці розкривається самим автором у мовленнєвій ситуації, що приводить до зіткнення двох смислів і виявлення авторської іронії.

Механізм утворення іронічного смислу можна представити за такою схемою: персонаж, точка зору якого представлена у графічно маркованій одиниці, будучи поінформованим про реальне положення речей, має комунікативний намір приховати його від свого співбесідника, переконати його у протилежному. Лапками автор попереджує читача про нещирість намірів персонажа і у своєму коментарі викриває його. Таким чином, лапки на рівних правах з лексичними засобами беруть участь у формуванні стилістичного прийому іронії.

У наведеному нижче прикладі автор іронізує над ментальними здібностями “великих” людей, у чийх руках перебуває влада:

“In short they were a typical group of what are now called “big” men – men who do “big” things. They were not “thinkers”. They were men who do not need to think. So it is naturally most impressive to hear these men say that they had never done fractions in their lives. If big men like them have no use for fractions what earthly good are fractions anyway?” [12, с. 257]

В описаній автором ситуації зіштовхуються два способи сприйняття тієї категорії “сильних” людей цього світу, які вершать “великі” справи і водночас вихваляються своїм невіглаством. Лапки допомагають читачеві розпізнати іронічне ставлення самого автора до цих “великих мужів” (“big” men) та “великих діянь” (men who do “big” things) і підштовхують його до певних роздумів. Іронія актуалізується за типом “blame-by-praise” (“догана як похвала”).

У деяких випадках для актуалізації іронічного смислу виникає потреба звернутися навіть до вертикального контексту, як, наприклад, у випадках обігрування цитат. Графічним маркером такої цитації є лапки, а також зазвичай вказівка на джерело цитування. Графічно маркована цитація є важливим засобом введення “чужого” голосу в авторську оповідь, сприяє розкриттю авторської іронії. Графічно марковане висловлювання, коли маркування виступає як знак належності іншій особі, як правило, першочергово з’являється у прямій мові персонажа без маркування, а вже потім відтворюється у мовленні автора як своєрідна цитата. Цей прийом

виділення чужого слова як носія певної емоційної оцінки, особливого відображення міжособистісних стосунків дістав назву “цитація”. Для автора бажано, щоб адресат (читач) уловив взаємодію різних текстів. Меті виокремлення, графічного відмежування чужого слова якраз і служить графічне маркування: лапки і курсив. Цитація не завжди маркується лапками, але їх використання полегшує сприйняття, формалізує цитацію. Сама наявність лапок підкреслює буквальний смисл цитації. Лапки ж є засобом вираження оцінки, саме вони виражають суб’єктивно-оцінну модальність тексту. Тому формалізація цитації робить закладений у ній смисл більш чітким, очевидним і ширшим. Авторська цитація завжди дуже чітко виражає суб’єктивно-оцінну модальність, яка відчувається навіть без макроконтексту. Цитація так чи інакше є видимим чи прихованим коментарем, який виражає авторську оцінку того чи іншого явища дійсності.

Випадки авторського цитування зустрічаємо, наприклад, в одному з оповідань Френсіса Скотта Фіцджеральда:

Clark had an “income” – just enough to keep himself in ease and his car in gasoline – and he had spent the two years since he graduated from Georgia Tech in dozing round the lazy streets of his home town, discussing how he could best invest his capital for an immediate fortune [9, с. 73].

Іронія актуалізується зіставленням значення іменника “income” і семантичного значення вставного речення. Адже “income” в розумінні американців – це прибуток, який дозволяє жити розкішно, але ремарка автора дає зрозуміти, що Кларку не вистачає тих грошей, які у нього є, отже, він не вважає гідним своє фінансове становище. Взяті окремо головне і вставне речення не є самі по собі іронічними. Іронія виникає внаслідок синтезу їх значень, ситуації, створеної автором, авторського ставлення до зображуваного. Графічним індикатором іронії є лапки.

Як бачимо, стилістична функція маркованих лапок одиниць базується на взаємодії прямого словникового значення даних одиниць і справжнього смислу, котрий впливає із ситуації, в якій про цей смисл сигналізують лапки, і полягає у формуванні іронічного емоційно-оцінного смислу.

Мета привернення уваги читача лежить і в основі будь-якого **курсивного** написання, оскільки ним виділяються слова, вирази, які представляють найбільшу значущість для адресанта, завдяки чому здійснюється поділ висловлювання на елементи за ступенем їх вагомості, чим досягається ієрархія смислів.

Основною властивістю курсиву вважається відображення інтонації логічного та емоційного наголосів і в створенні емоційної акцентуації складових одиниць висловлювання [5]. Курсив, який відображає емоційну інтонацію, може виділяти ціле висловлювання, надаючи йому загального іронічного емоційно-оцінного забарвлення. Курсив виконує функцію смислового розмежування елементів висловлювання і частин тексту, використовується як показник композиційного поділу тексту і є засобом вираження оцінки. Як і лапки, курсив може використовуватися як маркер цитації для

виділення “чужого слова” у мовленні автора чи персонажа. За допомогою графічного маркування досягається ефект відчуження слова, яке є знаком іншої позиції, іншого світогляду. Як показав аналіз ілюстративного матеріалу, курсивом чи лапками часто виділяються словосполучення з оцінними словами *good, nice, pretty, little, precious, great, lovely, beautiful, marvelous*, а це пояснюється тим, що саме вони виражають авторську суб’єктивно-оцінну модальність.

Звернемося до такого прикладу:

“I think the Bennet girls have an uncle who is a lawyer in Meryton”.

“Yes, and they have another who owns shops in Cheapside! Such a nice part of London!” Both sisters laughed.

“If they had enough uncles to fill Cheapside” – cried Bingley, “it wouldn’t make them less charming!” [7, с. 26].

Із самої назви району Лондона “Cheapside” (“дешева сторона”) зрозуміло, що район не досить престижний для таких багатіїв, як місіс Герст. За допомогою курсивного виділення слова “*nice*”, що відображається на інтонаційному малюнку під час читання тексту вголос чи у внутрішньому мовленні, автор підкреслює бажання місіс Герст поіронізувати над походженням сестер Беннет. З контексту читач сприймає очікуваний автором прагматичний ефект – осуд пихатості і невігластва самої місіс Герст.

Непоодинокими є випадки курсивного виділення не цілого слова, а тільки його афіксальної частини. Ось, наприклад, Рейчел спілкується з психіатром реабілітаційного центру з приводу наркотичної залежності:

“He asked me about the drugs I took and I tried to be truthful. Well, truthfully. Strangely, the amount and variety of drugs I took sounded far worse when described out of context, so I toned it down a lot” [11, с. 64].

Виділений курсивом суфікс *-ish* зобов’язує читача до іронічного прочитання висловлювання і видає неповноту й нещирість зізнань дівчини навіть собі самій у тому, що вона наркоманка.

В іронічно маркованих інгерентно-прагматичних атрибутивних словосполученнях широко розповсюдженим засобом є також **капіталізація**. Графічне виділення слова за допомогою великої літери в художній мові є ознакою його семантичного навантаження, що виражається в спеціалізації, конкретизації його значень, у передачі оцінної й емоційної конотації, в розмежуванні лексико-семантичних варіантів багатозначного слова, причому велика літера маркує, як зазначають [4], більш вузьке значення – гіпонім. Графічне маркування великою літерою слова не завжди супроводжується позитивною оцінкою, під впливом певних контекстуальних умов у виділених таким чином лексичних одиницях може актуалізуватися негативна емоційна оцінка. Зіставлення початкової позитивної оцінки з оказіональною негативною, набутою в контексті, приводить до появи іронії.

Логічно припустити, що виокремлення великою літерою обумовлено зовсім не нейтральним ставленням мовця до відповідної частини висловлювання. Особливу інтерпретацію адресантом значення одиниці може отримати будь-яке слово, а

характер семантичного ускладнення залежить від особливостей семантики слова і контекстуальних умов, адже, як згадувалося вище, саме контекст безпосередньо впливає на процес актуалізації графічно маркованих одиниць. Контекст забезпечує довершений акт комунікації і служить для формування смислу висловлювання.

За допомогою великої літери у контексті може бути досягнена компресія інформації, а також підсилена експресивність повідомлення чи здійснена реалізація іронічного смислу. Виділені таким чином лексичні одиниці позначають одиничний предмет чи явище і тим самим зближуються з власними назвами, але не досягають їхнього статусу, зберігаючи свою понятійність.

Тема наведеного нижче фейлетону – відмивання нелегально зароблених на торгівлі наркотиками грошей. Можна пересвідчитись, уже сам заголовок заряджений великим оцінно-іронічним потенціалом. Епітети “*good*” і “*clean*” (вони близькі за значенням до “*not involved with drugs*”) визначають “*drug cash*”. Для читача очевидно є абсурдність уже самого заголовка через протилежність лексичних значень його складових частин:

Good, Clean Drug Cash

The dope war continues. Just the other day I saw a whole bunch of bankers on television who were accused of laundering millions and millions of dollars in narcotics’ payments.

<...> alas, all the bankers pleabargained. *The Justice Department’s deal was that there would be no fine and little jail, particularly if the bankers agreed to testify against Noriega* [8, с. 78].

Заголовок – це авторська фраза, а оскільки фейлетон відображає протилежні погляди, він набуває іронічного відтінку. Сам заголовок передає різко негативну оцінку, розвінчуючи лицемірство банкірів. Тому, дійшовши до виділеного великими літерами “*The Justice Department*” (Департамент Справедливості), читач іронічно сприймає судову систему і правосуддя, чому найбільшою мірою сприймає і сам контекст.

У непоодиноких випадках автор користується таким продуктивним графічним засобом маркування іронічного смислу, як виділення цілого слова, словосполучення чи навіть речення великими літерами:

“And the bill will be sent to the, er, **CLOISTERS?**” she asked with pretend discretion. All the people in the waiting-room jerked awake with sudden interest.

“Yes,” I mumbled. Although I felt like saying, “*Could you make that a bit louder. I don’t think people in Waterford quite heard it*” [11, с. 333].

Вимовляючи назву реабілітаційного центру для людей, залежних від алкоголю та наркотиків “**CLOISTERS**”, медсестра стоматологічної клініки ніби зумисне інтонаційно виділяє його, намагаючи показати своє негативне ставлення до Рейчел, пацієнтки, чим викликає її внутрішню іронічну ремарку-реакцію “*Could you make that a bit louder. I don’t think people in Waterford quite heard it*” (невже не можна ще голосніше оголосити залежність Рейчел від наркотиків, викликаючи осуд з боку присутніх “здорових” людей?). У тексті автор передає інтона-

цію медсестри, використовуючи виділення великою літерою кожного звука у назві центру "CLOISTERS".

Зрада найближчої подруги є темою розмови Рейчел і Бріджит, колишніх подруг:

"I thought it might be a good thing if we saw each other," she attempted awkwardly. ...

"So you thought, did you?" "And tell me, Brigit, why would I want to see the likes of you?" "You needn't crawl in here, expecting me to forgive you, so-called FRIEND!" [11, с. 593].

Виділене великими літерами позитивно-оцінне слово "FRIEND" набуває протилежного негативного значення – "енему" (класичний випадок дії механізму "blame-by-praise" ("догана як похвала")).

Відтак, численні факти свідчать, що функції привертання уваги адресата, виділення комунікативно-значимих елементів мовлення, компресії інформації характеризують усю стилістично навантажену графіку. Як показує ілюстративний матеріал, найпродуктивнішими засобами маркування іронічного смислу в англомовному художньому тексті є велика літера, лапки та курсив. Вони є особливими елементами контексту і служать сигналом, за допомогою якого виділяється ядро контексту. Специфіка курсиву – позначати логічний наголос. Курсив значно тісніше, ніж лапки чи велика літера, пов'язаний з інтонаційною сферою висловлювання. Велика літера виділяє, як правило, слова; курсив і

лапки можуть маркувати як цілі висловлювання, так і їхні частини. Використання курсиву і лапок носить як нормативний, так і факультативний характер. Факультативне їхнє вживання прагматично обумовлене і виражає ставлення мовця до повідомлюваного, свідчить про його прагнення вказати адресату на особливість повідомлення.

Графічне маркування слугує сигналом семантичного ускладнення виділених одиниць і є носієм допоміжної інформації. Іронічний смисл графічно маркованих одиниць обумовлений контрастом, що виникає між кліше і контекстом, у який вони вводяться, або ж ширшим контекстом. Додаткові смисли, набуті виділеними словами, обумовлені контекстом і комунікативними намірами мовця, оскільки без зв'язку з вербальним рівнем графічна форма не має власної значущості. У тексті графіка виступає стилістично маркованим прийомом, що сприяє реалізації прагматичної настанови, виявляє ставлення мовця до вжитих ним мовних засобів. За допомогою графічного маркера іронічності читач легко розпізнає замисел автора художнього твору і декодує істинний смисл повідомлення мовленнєвого контексту.

Вважаємо, що питання, порушені в проведеному дослідженні, можуть бути предметом окремого вивчення за умови розширення обсягу мовного матеріалу в художньому тексті різних жанрів.

Література

1. Анохіна Т. О. Семантизація категорії мовчання в англомовному художньому дискурсі : монографія / Т. О. Анохіна. – Вінниця : Нова книга, 2008. – 160 с.
2. Крючков Г. Г. Універсальність французької графіки / Г. Г. Крючков // "Мовні і концептуальні картини світу" : зб. наук. пр. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2001. – С. 199–202.
3. Лапинская И. П. Графика как открытый уровень языка / И. П. Лапинская, Е. А. Мацнева // Язык, коммуникация и социальная среда. – Воронеж : ВГТУ, 2002. – Вып. 2. – С. 160–163.
4. Михайловская В. Н. Графическое маркирование как признак семантически осложненного слова в художественной речи / В. Н. Михайловская, В. И. Чепурных // Семантика слова и предложения : сб. науч. трудов. – Л. : Лен. гос. пед. ин-т им. А. И. Герцена, 1985. – С. 119–126.
5. Петровский Н. В. Стилистическая графика англо-американской прозы XIX–XX вв. : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Петровский Н. В. – К., 1981. – 23 с.
6. Чепурных В. И. Значение и стилистические функции графически выделенных лексических единиц : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Чепурных В. И. – Л., 1986. – 19 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

7. Austen J. *Pride and Prejudice* / J. Austen. – Ware : Wordsworth, 1992. – 376 p.
8. Buchwald A. *How Much is that in Dollars?* / A. Buchwald // Книга для чтения на англ. яз. – М. : Воениздат, 1971. – 248 с.
9. Fitzgerald F. S. *The Ice Palace* / F. S. Fitzgerald // Fitzgerald F.S. *Selected Short Stories*. – Moscow : Progress Publishers, 1979. – P. 72–96.
10. Hughes L. *Sometimes I Wonder* / L. Hughes // *The Book of American Humor. 20th Century* / ред. К. Н. Атарова. – Moscow : Raduga Publishers, 1984. – P. 276–280.
11. Keyes M. *Rachel's Holidays* / M. Keyes. – London : Penguin Books, 1997. – 627 p.
12. Leacock S. *How We Kept Mother's Day* / S. Leacock // *Selected Stories*. – London : Faber and Faber, 1965. – 311 p.